אור הצפון — עבודתנו בראש השנה

עבודתנו בראש השנהא. עזרא הסופר אמר: "אלהי, בושתי ונכלמתי להרים אלהי פני אליך כי עוונותינו רבו למעלה ראש וחטאתנו גדלה עד לשמים" (עזרא ט). חז"ל אמרו על עזרא שראוי היה שתינתן תורה על ידו (סנהדרין כא:), ואפשר להבין כמה גדולה היתה מדריגתו ועד כמה היה רחוק לפי מושגינו מן החטא, ובכל זאת הוא רואה את עצמו כולו מלא אשמה עד שעוונותיו רבים למעלה מראשו וחטאותיו גדולות עד לשמים, היינו בין בכמות ובין באיכות, כי ברוב גדולתו ידע כמה שמדקדקים בשמים על כל חוט השערה ועל כל פגם דק, והיה מבויש ונכלם לפני ה'.

והנה כשהגיעו ימי הדין, היה צריך עזרא לכאורה לזעוק ולבכות לפני ה' ולהפיל לפניו תחנונים שיסלח לו על עוונותיו ופשעיו. אולם אנו קוראים להיפך. כשבא ראש השנה קרא אל העם ואמר: "אל תתאבלו ואל תבכו וכו' לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים וכו' ואל תעצבו כי חדות ה' היא מעוזכם". וכתוב אחרי כן שנאספו ראשי האבות אל עזרא "ולהשכיל אל דברי התורה" (נחמיה ח). הרי שדרך התשובה היא לא על ידי אבלות ובכיות ולא על ידי עצבות, אלא על ידי חדות ה' וההשכלה בדברי התורה.

כבר עמדנו פעמים רבות בשיחותינו שאדם נברא בצלם אלהים, היינו "להבין ולהשכיל" (ראה רש"י בראשית א: כו) ושחכמתו היתה מרובה משל המלאכים. ואף על פי שחטא אדם הראשון וירד מגדולתו ובכל דור הלך המין האנושי ונתגשם עד שנאמר עליו "עיר פרא אדם יולד" (איוב יא), אבל לא נשתנה בעצם יצירתו ובכוחו לחזור בכל זמן למציאותו המקורית כבתחילת בריאתו. ואמנם קמו בדורות הקדמונים אנשים שהגיעו לאותה המדריגה. נאמר על אברהם אבינו שהיה "האדם הגדול בענקים" (יהושע יד) ותיקן את כל הדורות שלפניו; כתוב על משה רבינו שהיה "איש האלהים" (דברים לג) ולא קם כמותו; מסופר על דור המדבר שהיה "דור דעה" ולפני קבלת התורה פסקה זוהמתם (שבת קמו); חז"ל דורשים על שלמה המלך שכתוב עליו "ויחכם מכל האדם" (מלכים א ה יא) - אפילו "מאדם הראשון" (ילקוט שם).

והכוח הזה טבוע בכל אדם ובכל הדורות, שאף על פי שנולד "עיר פרא", הוא יכול לעלות מעלה עד למדריגה גדולה משל המלאכים. וראוי הוא לזה בכל גיל ובכל זמן, ולא יאמר הנה כבר באתי בימים ולא אוכל עוד לעלות ולהשתלם. וזה מה שאמר הכתוב: "חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה" (משלי כב), כלומר, שיש לחנך את הנער שגם כשיזקין ילך וישתלם יותר ויותר. ואף כשלא למד בנערותו וה"עיר פרא" שבו הלך והתגשם בתוכו יותר ויותר, בכל זאת בכוחו להתחיל ללמוד בבגרותו ולהתגבר על הפרא שבו וילך וישתלם. הנה מצינו שר' אליעזר הגדול התחיל ללמוד בהיותו בן עשרים ושמונה שנה, ור' עקיבא התחיל ללמוד בהיותו בן ארבעים, ויצאו מהם גדולי התנאים.

זוהי העבודה המוטלת על האדם בימי הדין וזוהי דרך התשובה, להתעמק בשכלו, להשתלם בחכמה ובדעת ולעלות מעלה מעלה בהתאם לתכלית יצירתו. והעיקר לבוא עד חקר לבו, כי יש אשר ימלל אדם חכמה וידבר גבוהה גבוהה, ואין זה אלא בפיו, ועליו נאמר: "בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני" (ישעיה כט). לא מדובר כאן על דברים מן השפה ולחוץ אלא אף שהוא באמת מכבד את ה' בפיו ובשפתיו וה' מעיד על כך: "בפיו ובשפתיו כבדוני", ואף אם הוא בוכה וצועק, אבל אם אין הדברים מגיעים לעמקי

הנפש ואינו משכיל בדברי התורה שתהיה חדות ה' מעוזו, הרי לבו רחק מהם, ועל כגון דא כתוב: "הנה רחקיך יאבדו" (תהלים עג), רחוק הוא מה' ורחוק הוא ממטרתו וסופו אבדון רחמנא לצלן, כי "רחמנא לבא בעי" (סנהדרין קו:), להבין ולהשכיל, להבין בלב ולהתפתח בשכלו, שזוהי כאמור המהות של "צלם האלהים".

ב. התורה נותנת לנו תיאור על דמותו של הקדוש ברוך הוא, כביכול, על ידי שלש עשרה מדות הטוב והחסד: "רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת נוצר חסד לאלפים נושא עון ופשע וחטאה" (שמות לד). ומאחר שהאדם נברא בצלם האלהים, עליו להידמות לקונו בכל מדותיו: "מה הוא רחום אף אתה היה רחום; מה הוא חנון אף אתה היה חנון; מה הוא גומל חסדים אף אתה גומל חסדים" (שבת קלג:). וזהו פירוש המושג "להבין ולהשכיל". אין דרגתו השכלית באה לידי שלמותה אלא בהשתלמותו במדות ובהתדמותו לקונה וכל אימת שיש פגם במדותיו הריהו פגום גם בשכלו ובתבונתו וחסר הוא בעצמיותו בתור אדם, היינו בצלם אלהים שבו.

הכתוב אומר (משלי יז): "למה זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה ולב אין" ואמרו חז"ל: "אוי להם לשונאיהם של תלמידי חכמים שעוסקין בתורה ואין בהן יראת שמים" (יומא עב:). שלמה המלך החכם מכל אדם קורא לאנשים מסוג זה "תלמידי חכמים" שהרי אומר "לקנות חכמה", כלומר, שהוא קונה חכמה, אבל מכיון שאין לו לב, אין בו מדות טובות, אין בו גם יראת שמים, והריהו כסיל, החכמה שלו נחשבת לסכלות. ועל זה כתוב, כאמור: "בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני" (ישעיה כט), כי אף שהוא חכם בפיו ובשפתיו ומכבד את ה', אבל אין בו מדות טובות, הריהו כאילו אין לו לב והוא רחוק מה'.

וזוהי העבודה המוטלת עלינו בראש השנה, לשמור לבנו שלא תגונב בו שום מדה רעה, שום קנאה, שום שנאת חנם וכדומה. לדוגמה, כתוב "וחסד ה' מעולם ועד עולם" (תהלים קג). ואם כן צריך כל אחד להשתדל שגם הוא יהיה כולו חסד וכל מחשבתו תהיה להטיב עם הבריות, לרבות גם עם הרעים. אנו אומרים בפיוט "וכל מאמינים" על הקדוש ברוך הוא: "הטוב ומטיב לרעים ולטובים", וגם עלינו ללכת בדרכיו ולהטיב לכל הברואים ללא יוצא מן הכלל. ולא עוד אלא שעלינו לראות בכל אדם רק את הצד הטוב ולדון כל אחד לכף זכות, ואם לא נלך בדרך זו ונראה באנשים גם את הרע, הרי יש בזה זיקה של שנאת חנם, והיא מהעבירות החמורות ביותר.

הבאנו לעיל דברי עזרא על ראש השנה "כי חדות ה' היא מעוזכם". רק אם נלך בדרך זו להשכיל בדעתנו ולהשתלם במדותינו, נבוא לידי חדות ה'. מסופר במס' ברכות (ל:): "אביי הוה יתיב קמיה דרבה. חזייה דהוה קא בדח טובא. אמר: 'וגילו ברעדה' כתיב. אמר ליה, אנא תפילין מנחנא. ר' ירמיה הוה יתיב קמיה דר' זירא. חזייה דהוה קבדח טובא. אמר ליה, 'בכל עצב יהיה מותר' כתיב. אמר ליה אנא תפילין מנחנא". הרי רואים אנו ששמחה של קיום מצוה מפזרת כל רעדה וכל עצב ומביאה את האדם לידי בדיחות הדעת. ואם כן אין לנו בראש השנה לבכות ולהצטער אלא לעסוק בחכמה ובדעת ובתיקון מדותינו, שזו עצמיותו של האדם ומהות צלם האלהים שבו, ועבודה זו תביא אותנו לידי שמחה וחדוה ונמלא בזה את חובתנו בראש השנה שנאמר עליה: "כי חדות ה' היא מעוזכם".